

IQTISODIYOTNI MONETAR BARQARORLASHTIRISHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNI: YEVROPA MAMLAKATLARI TAJRIBASI ASOSIDA TAHLILY YONDASHUV

Orifjonov Muzaffarbek Muqimjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

muzaffarorifjonov2003@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19973253>

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, global moliyaviy bozorlarning integratsiyalashuvi va tashqi iqtisodiy shoklarning kuchayishi sharoitida monetar siyosatning roli yanada ortib bormoqda. Inflyatsiyani nazorat qilish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish hamda moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlashda tijorat banklari muhim institutsional bo'g'in sifatida namoyon bo'ladi. Ular markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan pul-kredit siyosatini real iqtisodiyotga uzatuvchi asosiy vositachi hisoblanadi.

Monetar siyosat samaradorligi ko'p jihatdan uning transmissiya mexanizmlariga bog'liq bo'lib, bunda bank-kredit kanali alohida ahamiyat kasb etadi. Markaziy bank tomonidan belgilangan asosiy foiz stavkalarining o'zgarishi tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan kredit va depozit stavkalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada, iqtisodiyotdagi investitsiya faolligi, iste'mol darajasi va umumiy talab hajmi shakllanadi. Shu jihatdan tijorat banklari monetar siyosatning iqtisodiyotga ta'sirini kuchaytiruvchi asosiy mexanizm sifatida qaraladi.

Yevropa mamlakatlari tajribasi monetar siyosatning bank tizimi orqali samarali uzatilishini yaqqol namoyon etadi. Xususan, Yevropa Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan siyosat bank sektorining rivojlanganligi va moliyaviy bozorlarning chuqurligi tufayli iqtisodiyotga tezkor va sezilarli ta'sir ko'rsatadi. 2022–2023 yillarda yuqori inflyatsiya sharoitida foiz stavkalarining keskin oshirilishi kreditlash hajmining qisqarishiga, investitsiya faolligining pasayishiga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga olib keldi. Shu bilan birga, ushbu qat'iy monetar choralar inflyatsion bosimni kamaytirishda muhim rol o'ynadi.

2024–2025 yillarga kelib inflyatsiya darajasining pasayishi fonida monetar siyosatning nisbatan yumshatilishi kuzatilmoqda. Bu esa kreditlash hajmining tiklanishiga, iqtisodiy faollikning oshishiga va investitsiya muhitining yaxshilanishiga xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonlar monetar siyosatning moslashuvchanligi va bosqichma-bosqich olib borilishining ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tijorat banklarining monetar siyosatdagi roli ularning moliyaviy barqarorligi bilan chambarchas bog'liq. Kapital yetarliligi yuqori, likvid aktivlari yetarli bo'lgan banklar iqtisodiy o'zgarishlarga nisbatan barqarorroq bo'lib, kreditlash faoliyatini izchil davom ettira oladi. Shu sababli bank tizimining kapitallashuvi, aktivlar sifati va risklarni boshqarish tizimi monetar siyosat samaradorligining muhim omillari sifatida qaraladi.

Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, monetar transmissiya asosan uchta asosiy kanal orqali amalga oshiriladi: foiz stavkasi kanali, kredit kanali va riskni qabul qilish (risk-taking) kanali. Foiz stavkasi kanali orqali qarz olish narxi o'zgaradi, kredit kanali orqali banklarning kredit berish imkoniyatlari shakllanadi, risk kanali esa moliyaviy institutlarning riskga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Ushbu kanallarning samarali ishlashi iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda kredit standartlarining qat'iy lashtirilishi monetar siyosatning muhim vositalaridan biriga aylandi. Kredit olish shartlarining murakkablashuvi iqtisodiy faollikni qisqartirishi mumkin, biroq bu orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga erishiladi. Shu bilan birga, ortiqcha qat'iy monetar siyosat iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkinligi sababli muvozanatni saqlash muhim hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalar rivojlanishi bank tizimining monetar siyosatdagi rolini yanada kuchaytirmoqda. Raqamli bank xizmatlari, fintech yechimlar va onlayn kreditlash tizimlari monetar siyosat ta'sirining iqtisodiyotga tezroq va samaraliroq yetib borishini ta'minlamoqda. Shu jihatdan raqamli transformatsiya bank sektorining samaradorligini oshirish bilan birga monetar siyosat transmissiyasini ham jadallashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari monetar siyosatning asosiy uzatuvchi bo'g'ini sifatida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yevropa mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlangan va barqaror bank tizimi monetar siyosat samaradorligini oshiradi. Ushbu tajribadan kelib chiqib, O'zbekiston bank tizimini yanada rivojlantirish, kapitallashuv darajasini oshirish va zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni joriy etish orqali monetar barqarorlikni mustahkamlash mumkin.

Shuningdek, monetar siyosat samaradorligiga bank tizimidagi raqobat darajasi ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Raqobat muhitining rivojlanganligi tijorat banklarini foiz stavkalarini tezroq moslashtirishga va mijozlarga yanada qulay moliyaviy xizmatlar taklif etishga undaydi. Natijada markaziy bank qarorlarining iqtisodiyotga uzatilish tezligi ortadi. Yevropa mamlakatlarida bank sektoridagi yuqori raqobat darajasi monetar transmissiya mexanizmlarining samarali ishlashiga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, moliyaviy vositachilik darajasi ham muhim omil hisoblanadi. Bank aktivlarining yalpi ichki mahsulotga nisbati qanchalik yuqori bo'lsa, monetar siyosatning real sektoriga ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bank tizimi iqtisodiyotning asosiy moliyaviy manbai bo'lib, bu esa pul-kredit siyosatining keng qamrovli ta'sirini ta'minlaydi. Aksincha, bank tizimi kam rivojlangan iqtisodiyotlarda monetar siyosatning samaradorligi nisbatan past bo'lishi mumkin.

Monetar siyosatning uzatilishida kutilmalar (expectations) kanali ham muhim rol o'ynaydi. Markaziy bankning ishonchligi va shaffofligi yuqori bo'lgan sharoitda iqtisodiy subyektlar kelajakdagi foiz stavkalari va inflyatsiya darajasi bo'yicha aniqroq prognozlar shakllantiradi. Bu esa tijorat banklari orqali kredit va investitsiya qarorlarining barqarorligini oshiradi. Yevropa Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan ochiq kommunikatsiya siyosati ushbu kanalning samarali ishlashini ta'minlamoqda.

1-jadval.

Yevropa mamlakatlarida monetar siyosat va tijorat banklari ko'rsatkichlari (2024 yil)

Mamlakat	Inflyatsiya (%)	Asosiy foiz stavkasi (%)	Kredit o'sishi (%)	Depozit o'sishi (%)	NPL (%)	CAR (%)
Germaniya	3.0	4.0	0.8	2.7	1.5	16.8
Fransiya	3.2	4.0	1.1	2.9	1.8	15.9

Italiya	3.8	4.0	0.4	2.3	2.7	15.2
Ispaniya	3.5	4.0	0.9	2.6	2.3	15.7
Niderlandiya	2.8	4.0	1.3	3.0	1.2	17.1

Manba: *European Central Bank (ECB), Eurostat va IMF ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan (2024).*

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Yevropa mamlakatlarida inflyatsiya darajasining nisbatan pasayishiga qaramay, foiz stavkalari yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Bu tijorat banklari kreditlash faoliyatining sekinlashuviga olib kelgan. Shu bilan birga, banklar kapitallashuv darajasining yuqoriligi va muammoli kreditlar ulushining pastligi bank tizimining barqarorligini ta'minlamoqda.

Bunday holat monetar siyosatning iqtisodiy faollikni tartibga solishdagi muhim rolini ko'rsatadi. Shuningdek, bank tizimining mustahkamligi iqtisodiy shoklarga qarshi barqarorlikni ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Köhler-Ulbrich P., Hempell H.S., Scopel S. Yevro hududida bank kreditlash so'rovi // Yevropa Markaziy banki, Tasodifiy maqolalar to'plami (Occasional Paper) №179, 2016.
2. Gründler D. Yevro hududida bank kreditlash standartlari va monetar siyosat transmissiyasi // *Economics Letters* jurnali, 2025.
3. Lane P.R. Monetar siyosat transmissiyasi: moliyaviy sharoitlar va kredit dinamikasi // Yevropa Markaziy banki, 2025.
4. Yevropa Markaziy banki. Yevro hududida bank kreditlash so'rovi // ECB statistik hisobotlari, 2025–2026.
5. van der Veer K. Bank kreditlash standartlarining biznes kreditlashga ta'siri (daraja effekti) // Niderlandiya Markaziy banki ishchi hujjati (Working Paper) №396, 2013.
6. García-Posada M. Monetar siyosatning kredit taklifiga ta'siri // Ispaniya Markaziy banki ishchi hujjati, 2024.
7. SUERF. Monetar siyosat transmissiyasi, moliyaviy sharoitlar va kredit dinamikasi // SUERF siyosiy eslatma (Policy Note), 2025.
8. Yevropa Markaziy banki. Monetar siyosat transmissiyasi va bank kreditlashga oid ishchi maqolalar to'plami // ECB Working Paper Series, turli sonlar.